

Rękopis znaleziony w Saragossie
Jana Potockiego
i wybrane powieści XX wieku
(Fowles – Rosendorfer – Gretkowska)

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3751

50 lat
Uniwersytetu
Śląskiego
w Katowicach

Maria Janoszka

Rękopis znaleziony w Saragossie
Jana Potockiego
i wybrane powieści XX wieku
(Fowles – Rosendorfer – Gretkowska)

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Danuta Kowalewska

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział I	
Między językami. Przekłady <i>Rękopisu znalezionego w Saragossie, Maga i Budowniczego ruin</i>	13
<i>Translatio, czyli inter esse</i>	15
„Sensacyjny” <i>Rękopis...</i>	17
<i>Dwaj Magowie</i>	28
<i>Dwaj Budowniczowie ruin</i>	32
Rozdział II	
Powroty wampira. O bezpośrednich aluzjach do <i>Rękopisu znalezionego w Saragossie</i>	39
Podświadoma inspiracja?	41
Demoniczna lektura	48
<i>Rękopis nieodnaleziony, czyli zalety szubienic</i> Manueli Gretkowskiej	60
Rozdział III	
Wewnątrz ramy. Konstrukcja szkatułkowa i zróżnicowanie genologiczne powieści	77
Zawikłane struktury	79
Polifonia narracyjnych głosów	103
Katalog gatunków	110
Metaliteratura	124

Rozdział IV	
Teatr fantastyki	139
Iluzja grozy	141
Grecki teatr totalny	166
Sny w snach	187
Rozdział V	
Kreacje bohatera	209
Kostium postaci	211
Dzielny oficer gwardii walońskiej	211
<i>L'Homme „révolté”</i>	231
Ja, Europejczyk	249
Podwojenia	258
Rozdział VI	
Miejsca akcji	265
Atlas Potockiego	267
Greckie lustro	290
„Aria rejestrowa” Rosendorfera	304
Zakończenie	323
Bibliografia	327
Indeks osobowy	343
Summary	351
Résumé	353

Wprowadzenie

O wyjątkowości postaci Jana Potockiego i jego twórczości literackiej pisano już wielokrotnie. Zdanie to podzielają nie tylko uczeni polscy, dobrze zaznajomieni z obecnym w kulturze narodowej od blisko dwóch wieków *Rękopisem znalezionym w Saragossie*, lecz także badacze literatury i jej miłośnicy z całego świata, w których oczach dzieło to charakteryzuje się niezwykłą wprost nowoczesnością. Wydaje się, że wśród „rówieśników” *Rękopisu*... niewiele jest takich utworów, które odznaczałyby się dziś podobną aktualnością i zdolnością aktywnego kształtowania wyobraźni oraz wyborów artystycznych twórców współczesnych.

Niniejsza rozprawa powstała jako wyraz zainteresowania ową „aktywnością” i „reaktywnością” dzieła Potockiego jako źródła inspiracji dla wybranych utworów XX-wiecznych i jednocześnie powieści poddającej się interpretacjom wykorzystującym koncepcje teoretyczne powstałe w ostatnim – z okładem – półwieczu. Jest również przejawem zaciekawienia ową wyjątkową nowoczesnością *opus* hrabiego, która sprawia, że *Rękopis*... mógłby ujść za utwór któregoś z najsłynniejszych twórców postmodernizmu. Tę jego właściwość celnie skomentował François Rosset:

[...] w otaczającej nas postmodernistycznej aurze stało się czymś naturalnym podejrzanie, że Jan Potocki czytał Jorge Luisa Borgesa, Italo Calvina, Johna Bartha czy Salmana Rushdiego, jak też naturalne jest doszukiwanie się w jego dziele reminiscencji

Shakespeare'a, Cervantesa, Sterne'a, Voltaire'a i wszystkich tych, o których jest w utworze mowa¹.

Do tego rejestru „potencjalnych lektur” Potockiego można dołączyć nazwiska dwóch pisarzy, których dzieła staną się w niniejszej pracy podstawą porównania z *Rękopisem...* Utworami tymi będą *Mag* Johna Fowlesa oraz *Budowniczy ruin* Herberta Rosendorfera. Analizie poddany zostanie także *Rękopis nieodnaleziony, czyli zalety szubienic* Manueli Gretkowskiej, zamieszczony w jej *Podręczniku do ludzi*.

Związki bądź analogie między tymi powieściami i utworem Potockiego nie są zagadnieniem, które pozostawało do tej pory całkowicie poza obszarem zainteresowań badawczych – relacjom *Maga* i *Budowniczego ruin* z *Rękopisem...* poświęcono już pojedyncze artykuły, powstałe na gruncie polonistyki, anglistyki i germanistyki, stanowiące jednak tylko rodzaj wprowadzenia do omawianej tematyki². Także pastisz Gretkowskiej nie był analizowany dokładnie – badacze i krytycy nie wyszli poza dość ogólne konstatacje. Można więc dostrzec potrzebę pracy pogłębiającej tę problematykę, ukazującej prekursorstwo powieści Potockiego wobec dzieł powstałych w latach sześćdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, które – choć aktualizują nie zawsze identyczne tradycje – należą

¹ F. ROSSET: „*Rękopis znaleziony w Saragossie*” – protokół intertekstualny. W: F. ROSSET, D. TRIAIRE: *Z Warszawy do Saragossy. Jan Potocki i jego dzieło*. Przeł. A. WASILEWSKA. Warszawa 2005, s. 270.

² Zob. E. RECKWITZ: *Fantastic Constructions of the Contingent – Some Generic Remarks about Jan Potocki's „The Manuscript Found in Saragossa” and John Fowles' „The Magus”*. In: *Under the Gallows of Zoto's Brothers: Essays on „The Manuscript Found in Saragossa”*. Ed. by Z. BIAŁAS. Katowice 2001, s. 149–187; R. KOZICKA: „*Mag*” Johna Fowlesa współczesnym „*Rękopisem znalezionym w Saragossie*”? W: *Od oświecenia ku romantyzmowi i dalej...* Autorzy – dzieła – czytelnicy. Cz. 2. Red. M. PIECHOTA, J. RYBA. Katowice 2007, s. 215–232; A. WARAKOMSKA: „*Lügen kann ich schon gar nicht, ich könnte höchstens erzählen*”. *Die Erzählweise in Herbert Rosendorfers „Der Ruinenbaumeister” und Jan Graf Potockis „Die Handschrift von Saragossa”*. „*Studia Niemcoznawcze*” 2006, t. 31, s. 389–406; M. JANOSZKA: „*Rękopis*” znaleziony w „*Budowniczym ruin*”. Kilka uwag o relacjach intertekstualnych między powieściami Jana Potockiego i Herberta Rosendorfera. W: *Literatura polska w świecie*. T. 4: *Oblicza światowości*. Red. R. CUDAK. Katowice 2012, s. 183–198.

do tego samego obszaru kultury śródziemnomorskiej, nowatorsko korzystając z jej obfitych źródeł.

Celowo ograniczono obszar badań nad recepcją Potockiego w polskiej literaturze tylko do pastiszu Gretkowskiej, mimo że można wskazać kilka innych utworów eksplicytnie nawiązujących do *Rękopisu...* (bądź sylwetki samego Potockiego), powstałych w ostatnich kilkudziesięciu latach³. Wybór dzieł angielskich i niemieckich podyktowany został chęcią zarysowania szerszej perspektywy, wykraczającej poza zjawiska rodzime. Spóźniony akces Potockiego do literatury światowej nosi cechy ewenementu, dlatego tym bardziej warty refleksji wydaje się fakt istnienia bezpośrednich nawiązań bądź analogii do jego utworu w wybranych powieściach angielskich i niemieckich. One też będą stanowić główny obiekt zainteresowania badawczego, pastisz Gretkowskiej stanie się zaś przedmiotem analizy tylko w jednym rozdziale.

Kluczową motywację doboru omawianych utworów stanowi pojęcie *różnorodności*, bliskie samemu Potockiemu. Fowles, Rosendorfer i Gretkowska są przedstawicielami rozmaitych kultur i języków narodowych. Ich dzieła prezentują odmienny stopień relacji z *Rękopisem...*: cechują się znacznym podobieństwem w zakresie budowy czy przywoływanych motywów literackich, ewokują powieść hrabiego bezpośrednio lub wykazują tylko pewne powinowactwa; nie zawsze też jednoznacznie można określić intencjonalność tych analogii. Ponieważ eksplicytnych przywołań nie jest wiele, poza nimi analizie poddane zostaną przede wszystkim bardziej ogólne zależności bądź podobieństwa, odkrywane na poziomie struktur głębokich, takich jak kompozycja utworu, wykorzystywane konwencje gatunkowe i literackie, sposób konstrukcji

³ To przede wszystkim *Pamiętnik znaleziony w wannie* (1961) Stanisława Lema, *Rozkosze nocy, czyli ostatnia podróż Jana hr. Potockiego* (1997) Tomasza Jurasza, *Rękopis zapodziały w Saragossie* (2009) Krzysztofa Rudowskiego oraz *Solfatara* (2015) Macieja Hena. Postać hrabiego pojawia się również w polskiej poezji – w wierszach *Jan Potocki* Jana Lechonia, *Gołąb ostatni* Antoniego Słonimskiego i *Poker* Stanisława Stabry. Katalog utworów przywołujących sylwetkę autora *Rękopisu...*, powstałych od czasów Sejmu Czteroletniego do końca XX wieku, przedstawia Wojciech Piotrowski w artykule *Jan Potocki jako bohater literacki* („Studia i Materiały Polonistyczne” 2000, t. 5, s. 37–60).

bohatera i ukształtowanie powieściowych przestrzeni. Te ogólne płaszczyzny porównania, związane z elementarnymi kategoriami budowy dzieła literackiego, staną się podstawą refleksji nad dalszymi analogiami: zróżnicowaniem gatunkowym i polifonicznością powieści, metaliterackością, problematyką filozoficzną, rolą rozmaitych kodów i narzędzi percepcji w procesie poznania, teatralizacją świata przedstawionego, labiryntowością struktur literackich i przestrzennych czy innymi zbieżnymi tematami i motywami.

Nie będzie to więc praca spod znaku „wpływołogii”, ujmująca dostrzeżone podobieństwa w kategoriach oczywistego wpływu, lecz rozprawa inspirowana szerokim rozumieniem kategorii intertekstualności, wychodzącym poza nawiązania intencjonalne w stronę wizji kultury jako uniwersum dialogujących ze sobą tekstów i wspólnoty słowa⁴. Praca ta wyrasta także z ducha komparatystyki pojmowanej jako przestrzeń badania tego, co wspólne odmiennym literaturom narodowym, poszukująca zależności, ale z pełną świadomością, że analogie te nie muszą być zamierzone przez samych twórców, a w wielu wypadkach stają się kwestią czytelniczego odbioru danego dzieła. Kategoria intertekstualności nie będzie tu jednak traktowana jako źródło konkretnych narzędzi badawczych (ich precyzacja jest utrudniona wobec ogromnego zróżnicowania koncepcji i poszczególnych klasyfikacji), lecz właśnie jako inspiracja.

Zbiór prac poświęconych Potockiemu z roku na rok staje się coraz obszerniejszy i bogatszy o nowe, cenne obserwacje. Badania te rozwijają się szczególnie dynamicznie w Szwajcarii i we Francji – aktualnie to właśnie w języku francuskim ukazuje się najwięcej

⁴ Emblematem owej wielogłosowości jest sam *Rękopis...*: „Od samego początku – piszą François Rosset i Dominique Triaire – jest jasne, że powieść będzie opowiadała tylko o jednym, lecz nieskończenie obszernym i różnorodnym obszarze: o literaturze. Nie tylko o tej, która jest powierzona materialnym przedmiotom pozornie pozbawionym duszy, jakimi są książki, ale także o literaturze jako trybie przekazywania myśli i zasobów wiedzy, realizującej się w wymianie, która dokonuje się między ludźmi, autorami i czytelnikami, wymianie nie wolnej od ich przekonań i wątpliwości, od ich mniej lub bardziej rozwiniętej wiedzy, ich pragnień i przywidzeń, ich uczuć, kruchości i błędzenia” (F. ROSSET, D. TRIAIRE: *Jan Potocki. Biografia*. Przeł. A. WASILEWSKA. Warszawa 2006, s. 318).

publikacji dotyczących spuścizny (nie tylko literackiej) autora *Rękopisu...* Wydaje się, że wobec tej „polaryzacji” geograficznej, bynajmniej niezaskakującej, jeśli wziąć pod uwagę związki hrabiego z kulturą francuską, warto poświęcić uwagę dziełom wywodzącym się z literatur narodowych, gdzie ani recepcja twórczości Potockiego, ani poświęcona mu refleksja naukowa nie są zbyt rozległe. Dostrzeżone podobieństwa przywołują zaś – nie po raz pierwszy – obraz hrabiego jako postaci, w której biografii i dziełach dochodzi do symbolicznego pojednania różnych przestrzeni, języków, światopoglądów i tradycji.

*

Książka ta jest nieco zmodyfikowaną wersją rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem Pana Profesora Janusza Ryby, któremu w tym miejscu pragnę złożyć serdeczne podziękowania za inspirację, opiekę naukową, życzliwość i poświęcony mi czas. Wyrazy wdzięczności kieruję także do Recenzentów rozprawy, Pana Profesora Marka Piechoty i Pana Profesora Jerzego Snopka, oraz Recenzentki wydawniczej monografii, Pani Profesor Danuty Kowalewskiej, za wnikliwą lekturę pracy i wszystkie cenne uwagi, które umożliwiły mi nadanie jej ostatecznego kształtu.

Indeks osobowy

- Abulafia Abraham 64, 66, 73, 74
Achtelik Aleksandra 311, 312, 314, 329
Adelung Friedrich 22
Alain-Fournier (właśc. Fournier Henri Alban) 43, 45, 118, 327
Albani Matthias 251, 334
Alembert Jean le Rond d' 224
Anna Stuart 132
Argens Jean-Baptiste d' 120
Ariès Philippe 196, 329
Artaud Antonin 169, 170, 329
Auden Wystan Hugh 95, 184
Aulnoy Marie Catherine d' 270
Austen Jane 115
Austria Juan d' 311
Aymard Maurice 275, 309, 330
- Bach Johann Sebastian 107, 109
Bachtin Michaił 103–106, 329
Balbus Stanisław 104, 147, 341
Balcerzan Edward 16, 335
Baliński Michał 141
Balzac Honoré de 104, 165
Bałutowa Bronisława 167, 182, 236, 329
- Bartelski Lesław Marian 30, 32, 329
Barth John 7
Barthes Roland 42, 47, 329
Bartoszyński Kazimierz 81, 83, 89, 329
Baudelaire Charles 165
Bąkowska Eligia 196, 329
Beaumarchais Pierre Augustin Caron de 22
Bełz-Kaczmarek Izabela 119, 183, 329
Bereś Stanisław 75, 328
Białas Zbigniew 8, 45, 85, 157, 220, 273, 331, 337, 339
Białek Edward 131, 195, 260, 307, 332, 334
Bieńczyk Marek 278, 282, 329
Bilińska Jolanta 262, 329
Bloom Harold 121
Błoński Jan 22, 57, 143, 169, 170, 329, 330
Boccaccio Giovanni 79, 93, 329
Boccia Michael 29, 330
Boduszyńska-Borowikowa Maria 275, 330

- Bolda Luiza 278, 330
 Bonnard Pierre 241
 Borges Jorge Luis 7, 127, 175
 Borkowska Ewa 294, 295, 330
 Boryszewski Wojciech 173, 234, 330
 Botasis, rodzina 180
 Boyé Edward 93, 329
 Brahmer Mieczysław 93, 329
 Branny Andrzej 182, 186, 242, 301, 302, 330
 Braudet Fernand 275, 308, 309, 330
 Braunstein Maria 48, 330
 Brecht Bertold 169
 Brückner Aleksander 112, 145
 Buffon George-Louis 148
 Bukowski Ignacy 283, 339
 Buñuel Luis 48, 330

 Cagliostro Alessandro di (właśc. Balsamo Giuseppe) 120, 260, 261, 332
 Caillois Roger 18, 22, 25, 26, 28, 37, 47, 56, 57, 59, 89, 112, 143–145, 154, 162, 168, 169, 185, 194, 197, 328, 330
 Calderón de la Barca Pedro 190
 Calvino Italo 7, 127, 128, 289, 335
 Casanova Giacomo 120
 Cazotte Jacques 71, 105, 145, 160, 161, 165, 217, 230, 332
 Cervantes Miguel de Saavedra 8, 104, 119, 280, 289, 290
 Chateaubriand François-René de 46
 Chawziuk Tadeusz 28, 43, 180, 244, 291, 327, 328, 337
 Chevalier Jacques 191, 336
 Chojecki Edmund (pseud. Charles-Edmond) 18, 19, 22–27, 36, 37, 82, 126, 193, 216, 229, 289, 328, 334, 335, 341
 Chołowiecki Stanisław 23, 59
 Churchill Winston 206
 Cichoń Anna 95, 167, 169, 171, 177, 178, 239, 293, 299, 331
 Cieśla-Korytowska Maria 16, 71, 85, 113, 114, 119, 120, 145, 149, 199, 214, 224, 260, 261, 271, 277, 331, 339
 Citton Yves 105, 164, 213, 331
 Conradi Peter 90, 109, 118, 167, 168, 172, 173, 234, 235, 241, 245, 302, 331
 Coppola Francis Ford 48
 Cortés Hernán 277
 Cousin de Courchamps Maurice 22
 Crébillon Claude Prosper 223
 Creutziger Werner 37, 328
 Cudak Romuald 8, 333
 Czapkiewicz Andrzej 80, 335
 Czaplewicz Eugeniusz 103, 329
 Czapliński Przemysław 61, 64, 67, 71, 331
 Czuang-tsy (Czuang Czou) 190

 Da Ponte Lorenzo 116, 262, 329
 Dällenbach Lucien 86, 331
 Debord Guy 164
 Decottignies Jean 104, 105, 216, 331
 Deleuze Gilles 128
 Derrida Jacques 42, 47, 121
 Descartes René (Kartezjusz) 101
 Deszcz Justyna 220, 331
 Dębowski Marek 146, 331
 Dickens Charles 44, 118
 Diderot Denis 124, 223, 224, 330

- Dom Calmet Antoine Augustin 120
Dostojewski Fiodor 104–106, 329
Drong Leszek 273, 331
Duduleus Chryzostom 260
Dumas Alexandre, ojciec 22
Duras Claire de 46
Dürer Albrecht 278, 333
Dybizbański Marek 278, 333
Dziębowska Elżbieta 109, 251, 262, 329, 334
Eco Umberto 73, 125, 260, 261, 287, 331, 332
Eisler-Fischer Louise 37, 59, 328, 330
Eliade Mircea 300, 332
Eliot Thomas Stearns 95, 184
Engelhardt Dirk 107
Fabre Jean 71, 105, 112, 117, 118, 145, 160, 161, 217, 230, 332
Fiszler Ewa 29, 30, 43, 175, 327
Fleishman Avrom 123, 332
Forneret Xavier 165
Fowles John 8, 9, 28–31, 36, 37, 41–48, 84, 85, 87, 89, 90, 108, 109, 118, 119, 121, 123, 134–136, 157, 166–168, 170, 172–176, 180–184, 186, 232, 234–236, 238, 239, 241–249, 290–292, 294–304, 322, 324, 326–331, 334–337, 341
Fraisie Luc 83, 105, 127, 332
France Marie de 46
Frazer James 243
Freud Sigmund 66, 173, 332
Freund Winfried 259, 260, 307, 320, 332
Frischknecht Lorenz 270, 332
Frühwald Wolfgang 115
Fryderyk II Wielki Hohenzollern 116
Frye Northrop 132, 332
Galland Antoine 80
Galsworthy John 316
Gautier Théophile 165
Gazda Grzegorz 117, 288, 333, 341
Genette Gérard 111
Genlis Stéphanie Félicité de 79
Gide André 26
Gide Théophile-Étienne 22
Głowiński Michał 84, 86, 110, 111, 119, 132, 171, 188, 189, 285, 286, 289, 318, 332, 333, 339
Gomez Madeleine-Angélique de 79
Gotfryd z Bouillon 272
Górski Konrad 55, 333
Grabbe Christian Dietrich 137
Gretkowska Manuela 8, 9, 37, 41, 58, 60–67, 69–75, 323, 326, 328, 331, 335
Grzywka Katarzyna 314, 333
Guattari Felix 128
Gutowski Wojciech 230, 339
Hanuschek Sven 96, 188, 333
Happel Eberhard (Happelius) 156, 160
Harrer Kurt 37, 328
Has Wojciech Jerzy 48, 283
Haugen Marius Warholm 122, 215, 226, 287, 333
Heine Heinrich 165, 166
Hejmej Andrzej 104, 147, 341
Hen Maciej 9
Herbert Edwin 32–35, 328, 329

- Herman Jan 225, 333
Herodot z Halikarnasu 272, 288
Hoffmann Ernst Theodor Amadeus 22, 52, 141, 142, 154, 175
Hosp Inga 256
Howard Richard 144, 339
Hugo Victor 165
- Imandes, architekt egipski 288
Ingłot Jacek 61, 72, 333
Irving Washington 22, 26
Izdebska Agnieszka 288, 333
- Jabłkowska Joanna 117, 333
Janin Jules 165
Janion Maria 52, 53, 58–60, 68, 151, 154, 165, 333
Janoszk Maria 8, 146, 278, 333
Jarzębska Alicja 109, 334
Jean Paul (właśc. Richter Jean Paul) 115
Jefferies Richard 43, 118
Jens Walter 96, 188, 333
Jung Carl Gustav 43, 175, 243, 295, 336
Jurasz Tomasz 9
Jurgensen Manfred 131, 137, 195, 204, 318, 334
- Kadulska Irena 277
Kalinowska Maria 203, 341
Kaliska Maria 315, 335
Kamiński Włodzimierz 251, 334
Kański Józef 251, 334
Karol V Habsburg 311
Karr Alphonse 165
Kasprzyk Krystyna 71, 105, 145, 217, 332
Katarzyna Medycejska 223
- Kawafis Konstandinos 297
Kębowska-Ławniczak Ewa 167, 171, 178, 293, 331
Kierkegaard Søren 15
Kiślak Elżbieta 203, 341
Kleiner Juliusz 112
Klene Émilie 105, 270, 332, 336
Kołakowski Leszek 315, 335
Kopaliński Władysław 334
Kostkiewiczowa Teresa 86, 110, 171, 189, 212, 333, 339
Kowalczyk Alina 115, 334
Kowalewska Danuta 11
Kowalska Magdalena 164, 331
Kowalska Małgorzata 179, 339
Kozak Jolanta 15, 16, 334
Kozicka Romana 8, 232, 334
Koziełek Gerard 141, 334
Krajewski Janusz 179, 339
Krakłowska-Gątkowska Krystyna 74, 334
Kraśńska Elżbieta (z d. Branicka) 142
Kraśński Zygmunt 22, 23, 142, 190, 334, 337
Krejčí Karel 106, 112, 226, 257, 331, 334
Krzyżanowski Julian 112, 153, 334
Kukulski Leszek 18, 20, 22, 25, 36, 37, 57, 82, 112, 113, 124, 144, 145, 193, 216, 222, 229, 275, 288, 328, 330, 334, 335
- Labuda Aleksander Wit 134, 335
Lacan Jacques 47, 170, 299, 336
Las Casas Bartolomé de 276
Lautréamont (właśc. Ducasse Isidore Lucien) 165
Lavater Johann Caspar 120

- Lechoń Jan (właśc. Serafinowicz Leszek) 9
- Leeuwen Richard van 81, 82, 335
- Legeżyńska Anna 15, 16, 335
- Lejeune Philippe 134, 335
- Lem Stanisław 9, 285
- Lenz Brooke 238, 244, 248, 335
- Lesage Alain René 112
- Lewicki Tadeusz 80, 335
- Lewis Matthew Gregory 70, 112, 277
- Ligocki Roman 119
- Linné Carl von (Linneusz) 148
- Lipszyc Adam 35, 329
- Locke John 213
- Lorentowicz Jan 24, 335
- Lorenz Paul H. 242, 296, 335
- Lowry Malcolm 175
- Ludorowski Lech 55, 79, 146, 269, 338
- Luria Izaak 71
- Łyś Waldemar 28, 43, 180, 244, 291, 327, 328, 337
- Magryś Roman** 268, 269, 335
- Mainardi Enrico 251, 334
- Maksimović Desanka 315
- Malicki Jan 230, 270, 338, 341
- Małgorzata z Nawarry 79
- Marina (właśc. Malintzin) 277
- Markiewicz Henryk 42, 55, 104, 132, 329, 332, 333, 335
- Markiewicz Jarosław 61, 335
- Martinez de Pasqually Jacques 119
- Mattazzi Isabella 128, 289, 335
- Maturin Charles Robert 80
- Mazur Aneta 278, 333
- McDaniel Ellen 121, 335
- Mérimée Prosper 165
- Mesmer Franz Anton 120
- Meyrink Gustav 175
- Michelet Jules 315, 335
- Mickiewicz Adam 190, 337
- Mikołajko Zbigniew 152, 335
- Milecki Aleksander 42, 329
- Miszczak Magdalena 69, 335
- Modigliani Amadeo 241
- Modzelewska Natalia 106, 329
- Montesquieu Charles Louis de Secondat (Monteskusz) 320
- Montfaucon de Villars Nicolas-Pierre-Henri 120
- Mozart Wolfgang Amadeus 50, 116, 120, 262, 311
- Muskat-Tabakowska Elżbieta 16, 132, 332, 339
- Nacher Anna 65, 66, 75, 335
- Nadeau Robert L. 239, 336
- Nerval Gérard de 165, 175
- Newton Isaac 148
- Nichols Sallie 175, 176, 336
- Nicolas Claire 113, 120, 152, 164, 212, 284, 336
- Niedźwiedź Jakub 104, 147, 341
- Niemcewicz Julian Ursyn 281, 328
- Niewiara Aleksandra 272, 336
- Nodier Charles 22, 26, 165
- Nycz Ryszard 42, 336
- Oates Joyce Carol** 29
- Ochab Maryna 213, 225, 331, 333
- Okopień-Sławińska Aleksandra 86, 110, 171, 189, 333, 339
- Olak Zuzanna 278, 330
- Olędzka-Frybesowa Aleksandra 287, 336

- Olivier Bert 170, 299, 336
Olkiewicz Joanna 20, 222, 275, 328
Oramus Dominika 186, 189, 336
Oślizło Ryszard 152, 340
Otorowski Michał 19, 23, 27, 71, 113, 336, 337
Owczarz Ewa 230, 339
- Pachniak Katarzyna 222, 336
Parvi Jerzy 283, 336
Pascal Blaise 147, 190, 191, 336, 338
Pelckmans Paul 276, 336
Pergolesi Giovanni Battista 309
Piasecka Maria 190, 337
Piechota Marek 8, 11, 146, 232, 333, 334
Piotrowski Wojciech 9, 69, 75, 119, 260, 337
Pirandello Luigi 169
Pisarski Mariusz 18, 337
Platt Julian 147, 338
Płuciennik Jarosław 288, 333
Polidori John William 55
Potocka Konstancja (z d. Potocka, 2° *voto* Raczyńska) 24
Potocki Andrzej Bernard 23, 24
Potocki Jan 7–11, 17–28, 36, 37, 41, 45, 47, 48, 50, 54–60, 62–66, 69–75, 79, 81–83, 85, 87–89, 91, 92, 94, 100, 104–106, 108, 112–114, 119, 120, 122, 124–128, 133, 141–149, 154, 157, 160–166, 175, 180, 184, 186, 188, 193, 194, 197, 199, 206, 214–217, 219–222, 225–227, 229–231, 246, 247, 249, 251, 253–255, 257, 260, 261, 267–282, 285–290, 301, 304, 306, 308–310, 314, 316, 321–326, 328, 330–341
- Pound Ezra 95, 184
Przewłocki Grzegorz 146, 341
Puchalska Iwona 16, 339
Pustowaruk Marek 143, 174, 337
Pynchon Thomas 175
- Rabelais François 104
Rabizo-Birek Magdalena 64, 69, 337
Raczyński Roger 24
Radcliffe Ann 145, 272
Radrizzani René 26–28, 37, 144, 337
Rameau Jean-Philippe 109, 334
Ranocchi Emiliano 105, 270, 332, 336
Reckwitz Erhard 8, 45, 85, 90, 118, 135, 157, 167, 337
Reich-Ranicki Marcel 187
Reifenberg Maryla 37, 59, 328, 330
Rejman Zofia 19, 337
Relf Jan 28, 43, 44, 180, 244, 291, 327, 328, 337
Rembrandt van Rijn 73
Reszke Robert 66, 332
Rétif de La Bretonne Louis 284
Reychman Jan 223, 337
Rice Anne 60
Riffaterre Michel 42
Robbe-Grillet Alain 47
Roger z Wendover 260
Rogoziński Julian 281, 341
Rosendorfer Herbert 8, 9, 32–37, 41, 51, 53–55, 57–60, 65, 90–93, 96, 100–102, 106–108, 115, 129, 131, 133, 134, 136–138, 187–189, 191–198, 200, 204–207, 249–252, 254–256, 258–260, 262, 263, 304–

- 308, 310–314, 316–322, 325, 328,
332–334, 339, 340
- Rosset François 7, 8, 10, 17–21, 23,
24, 27, 28, 36, 58, 59, 81, 82, 85,
89, 91, 100, 106, 113, 114, 118,
120, 121, 124, 126, 127, 130, 146,
148–150, 154, 156, 159, 160, 206,
214–216, 219, 221, 229–231, 259,
261, 267, 268, 272–274, 280, 282,
289, 290, 297, 328, 337–340
- Rostworowski Emanuel 118, 331
- Rudnicka Jadwiga 80, 338
- Rudowski Krzysztof 9
- Rushdie Salman 7
- Ryba Janusz 8, 11, 17, 22, 55, 79,
82, 88, 94, 112, 113, 145–147,
160, 163, 225, 229, 230, 232, 241,
269, 270, 287, 333, 334, 338, 339
- Rzeszotnik Jacek 131, 195, 260,
307, 332, 334
- Sade Donatien-Alphonse-François
de 165
- Said Edward 222, 339
- Saint-Germain, hrabia 120, 260, 314
- Santarcangeli Paolo 283, 285, 286,
339
- Sant-Martin Louis-Claude de 120
- Sartre Jean-Paul 96, 179, 339
- Saumont Annie 30
- Scarlatti Alessandro 309
- Schlegel Friedrich 115, 334
- Scholes Robert 294
- Scorsese Martin 48
- Shakespeare William, zob. Szek-
spir William
- Sidi Mohammed Bin Otman 20
- Siemieński Lucjan 82, 83, 89, 90,
141, 142, 339
- Sinko Tadeusz 112
- Sinko Zofia 114, 212, 339
- Siwiec Magdalena 15, 16, 339
- Sławek Tadeusz 287, 339
- Sławiński Janusz 84, 86, 110, 171,
189, 332, 333, 339
- Słonimski Antoni 9
- Słowacki Juliusz 65, 190, 337
- Snopek Jerzy 11, 80
- Sobolewska Anna 121, 123, 152,
175, 176, 283, 339
- Stamirowska Krystyna 182, 242,
301, 330
- Stabro Stanisław 9
- Staël Germaine de 125
- Steiner George 121
- Sterne Laurence 8, 124
- Stoker Bram 59, 315
- Strabon 288
- Sudolski Zbigniew 23, 142, 334
- Swedenborg Emanuel 119
- Swoboda Tomasz 42, 329
- Szekspir William 8, 104, 176–178
- Szynal Edward 95, 169, 177, 178,
239, 299, 331
- Światłowski Zbigniew 189, 339
- Tabakowska Elżbieta, zob. Mus-
kat-Tabakowska Elżbieta
- Tatarkiewicz Anna 89, 169, 330
- Tazbir Mieczysław 191, 336
- Terrasson Jean 112, 288
- Tieck Ludwig 115
- Todorov Tzvetan 83, 100, 143, 144,
149, 153, 161, 174, 189, 190, 339
- Tokarski Stanisław 300, 332
- Tolkien John Ronald Reuel 143,
174, 337

- Toporowski Marian 25, 112, 145
Triaire Dominique 8, 10, 18–20, 23, 24, 27, 28, 36, 58, 59, 81, 91, 104, 114, 120, 126, 127, 130, 146, 148, 154, 163, 206, 214, 219, 221, 230, 231, 267, 268, 272–274, 280, 282, 297, 328, 337–340
Turczyn Ryszard 35, 320, 329
Tynecka-Makowska Słowinia 117, 333, 341

Ugniewska Joanna 125, 331
Ulicka Danuta 103, 329
Ulrich Leon 177
Urfé Honoré d' 232

Varga Benedek 224, 340
Vipond Dianne 243, 244, 246, 248, 328
Voltaire, zob. Wolter

Waite Arthur Edward 152, 175, 340
Walpole Horace 145
Warakomska Anna 8, 32, 33, 51, 91–93, 107, 115, 122, 133, 137, 187, 188, 191, 193, 194, 200, 202, 203, 205–207, 249, 250, 255, 256, 262, 305, 319, 340
Wasilewska Anna 8, 10, 18, 20, 23, 24, 28, 35, 36, 58, 59, 81, 125, 126, 128, 146, 214, 221, 267, 268, 331, 335, 337–341
Wijowski Robert 87, 341
Wilczek Piotr 270, 338
Wilson Angus 29, 90
Witkowski Przemysław B. 105, 146, 270, 332, 336, 341
Witt Piotr 25, 26, 113, 164, 288, 341
Wolfe Peter 29, 90, 109, 167, 172, 235, 238, 241, 245, 291, 294, 297, 341
Wolter (właśc. Arouet François-Marie) 8, 156, 280, 281, 341
Wołk Marcin 285, 341
Wóźniak Monika 261, 332
Wydmuch Marek 141, 341
Wyrwas-Wiśniewska Monika 222, 339
Wysłouch Seweryna 16, 335

Zagórski Jerzy 143, 330
Zajac Grzegorz 104, 147, 341
Zgorzelski Andrzej 143, 341
Zielichowski-Woyniłłowicz Tadeusz 48, 341
Zimand Roman 83, 339
Zybura Marek 189, 339
Zyska Ewa 230, 341

Żeleński Tadeusz (Boy) 191, 336
Żmigrodzka Maria 203, 341
Żółtowska Maria Ewelina 26, 27, 79, 337, 341
Żurowska Joanna 71, 105, 145, 217, 332
Żurowska Maria 89, 169, 330
Żurowski Maciej 22, 57, 113, 143, 215, 226, 330, 341
Żygulski Zdzisław 117, 341

Maria Janoszka

The Manuscript Found in Saragossa by Jan Potocki
and selected novels from the 20th century
(Fowles – Rosendorfer – Gretkowska)

Summary

The present study tries to show the unusual modernity of *The Manuscript Found in Saragossa* by Jan Potocki by analysing the intertextual relations between the work of the Count, written in the first decades of the 19th century, and two 20th-century novels: *The Magus* by John Fowles and *The Architect of Ruins* by Herbert Rosendorfer. Another novel subjected to analysis is Manuela Gretkowska's *Rękopis nieodnaleziony, czyli zalety szubienic*.

Convergences and similarities can be indicated primarily in the scope of the composition of works, genre and literary conventions used, the construction of the protagonist and novel spaces. Their analysis leads to further findings: these novels are linked by genre diversity, compositional and ideological polyphony, philosophical, epistemological, anthropological and metalliterary problems, dramatization of the depicted world, the element of irony and parody, the symbolism of the labyrinth and circles, and other, more detailed ties, such as mirror motifs, love triangles or the figure of the Wandering Jew. All these works also highlight the importance of the act of narration and explore various areas of Mediterranean culture. Among the direct allusions present in the works of Rosendorfer and Gretkowska, there are repeated vampire motives that take up the game with the legend surrounding Potocki's death, and at the same time draw an image of the „vampirism” of *The Manuscript*... itself, constructed from recurring, potentially infinite stories.

From this perspective, *The Manuscript*... appears as a work extremely close to contemporary consciousness, pioneering in the face of 20th-century novels on many levels, from artistic solutions to the correlated vision of an unrecognisable, changeable and relative world. These numerous analogies, noticeable between works created in different epochs and national literatures, demonstrate the novelty of Potocki's writing.

Maria Janoszka

Manuscrit trouvé à Saragosse de Jan Potocki
et les romans choisis du XXe siècle
(Fowles – Rosendorfer – Gretkowska)

Résumé

La présente dissertation tente de démontrer la modernité insolite de *Manuscrit trouvé à Saragosse* de Jan Potocki à travers l'analyse des relations intertextuelles entre l'ouvrage du comte, rédigé dans les premières décennies du XIXe siècle, et deux romans qui datent du XXe siècle : *Le Mage* de John Fowles et *L'Architecte des ruines* de Herbert Rosendorfer. On soumet également à l'analyse *Rękopis nieodnaleziony, czyli zalety szubienic* (*Manuscrit non retrouvé, ou les avantages des potences*) de Manuela Gretkowska.

Les convergences et les similitudes se trouvent avant tout au niveau de la composition des ouvrages, des conventions génériques et littéraires employées, de la construction du héros et des espaces romanesques. Leur analyse conduit à d'autres constatations : ce qui unit ces romans, c'est la diversité générique, la polyphonie au niveau idéologique et celui lié à la composition, la problématique philosophique, épistémologique, anthropologique et métalittéraire, la théâtralisation de l'univers représenté, la composante ironique et parodique, la symbolique du labyrinthe et du cercle, ainsi que d'autres liens – plus particuliers – tels que les motifs de miroir, les ménages à trois ou le Juif errant. Tous ces ouvrages soulignent aussi l'importance de l'acte de la narration et explorent les territoires diversifiés de la culture méditerranéenne. Parmi les allusions directes, présentes dans les ouvrages de Rosendorfer et Gretkowska, se répètent les motifs vampiriques qui entreprennent un jeu avec la légende entourant la mort de Potocki, et en même temps dessinent l'image du « vampirisme » de *Manuscrit...* même, construit sur la base des histoires potentiellement inachevées et éternellement revenantes.

Dans cette optique, *Manuscrit...* apparaît comme un ouvrage remarquablement proche de la conscience contemporaine, précurseur par rapport aux romans du XXe siècle à plusieurs niveaux : des solutions artistiques jusqu'à la vision du monde méconnaissable, changeable et relatif qui y est corrélée.

Ces nombreuses analogies, perceptibles entre les ouvrages créés à différentes époques et à l'intérieur des littératures nationales, témoignent de l'esprit novateur de l'ouvrage de Potocki.

Redaktor Małgorzata Pogłódek
Projektant okładki Magdalena Starzyk
Redaktor techniczny Małgorzata Pleśniar
Korektor Wiesława Piskor
Łamanie Barbara Wilk

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3335-9
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3336-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 22,25. Ark. wyd. 20,5.
Papier offset. kl. III, 90 g. Cena 24 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin